

برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت

سید داود سجادی^۱، دکتر رحمت اله اللهیاری^۲

۱- دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی دانشگاه تهران

۲- عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

چکیده

برای معلمان مهم است که مفاهیم و رابطه بین برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت را درک کنند تا بتوانند یک محیط یادگیری متعادل و مؤثر را ایجاد کنند. معلمان باید بتوانند طوری برنامه‌ریزی درسی را طراحی کنند که با استانداردهای آکادمیک مطابقت داشته باشد و در عین حال خلاقیت و نوآوری را نیز تشویق کند و مانع آن نباشد. آن‌ها باید بتوانند فعالیت‌هایی برنامه‌ریزی کنند که امکان راه‌حل‌های متعدد و به انتخاب دانش‌آموز را فراهم کند تا از این رهگذر تفکر انتقادی و مهارت‌های حل مسئله و همچنین اشتیاق به یادگیری را در دانش‌آموزان توسعه دهند. این مقاله با هدف تبیین مفاهیم برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت، همچنین تضاد و تأثیر متقابل آن بر یکدیگر و نیز فرآیند برنامه‌ریزی درسی خلاقانه نگارش شده است. در خصوص تأثیر برنامه‌ریزی درسی بر خلاقیت، رویکرد برنامه‌ریزی درسی سنتی مورد نقد قرار گرفته و ضمن نگاهی گذرا به یک تحقیق انجام شده در کشور انگلستان، سعی شده است به‌طور کاربردی و با ذکر مثال‌هایی، پیشنهاداتی در جهت برنامه‌ریزی درسی خلاقانه به خوانندگان گرامی ارائه گردد.

واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی درسی، خلاقیت، معلمان

مقدمه

برنامه‌ریزی درسی فرآیند طراحی چارچوبی ساختاریافته و سازمان یافته برای آموزش و یادگیری است. خلاقیت نیز توانایی تولید چیزی که هم بدیع و هم ارزشمند باشد است. خلاقیت جزء حیاتی آموزش است، زیرا به دانش آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های تفکر انتقادی، توانایی‌های حل مسئله و ایده‌های نوآورانه را توسعه دهند. برنامه‌ریزی درسی می‌تواند با ترکیب فعالیت‌هایی که دانش آموزان را به تفکر خارج از چارچوب، کشف ایده‌های جدید و آزمایش با رویکردهای مختلف یادگیری تشویق می‌کند، فرصت‌هایی برای بیان خلاق فراهم کند.

با این حال، برخی استدلال می‌کنند که برنامه‌ریزی درسی می‌تواند با محدود کردن دامنه یادگیری به مجموعه‌ای از استانداردها و اهداف از پیش تعیین شده با خلاقیت در تضاد باشد. این می‌تواند به جای پرورش خلاقیت و نوآوری منجر به تمرکز بر حفظ کردن و تست استاندارد شود.

برای جلوگیری از این تعارض، ایجاد تعادل بین رعایت استانداردهای آکادمیک و ارتقای خلاقیت مهم است. معلمان می‌توانند این کار را با ترکیب فعالیت‌های باز انجام دهند که به راه‌حل‌های متعدد اجازه می‌دهد و دانش آموزان را به تفکر خلاق تشویق می‌کند. آنها همچنین می‌توانند فرصت‌هایی را برای انتخاب و صدای دانش آموز در فرآیند یادگیری فراهم کنند و به آنها اجازه می‌دهند موضوعات معنادار و مرتبط با زندگی‌شان را بررسی کنند.

در نهایت، برنامه‌ریزی درسی باید یک فرآیند انعطاف پذیر و پویا باشد که امکان شکوفایی خلاقیت و نوآوری را فراهم کند. با پذیرش خلاقیت در آموزش، می‌توانیم دانش آموزان را برای چالش‌های آینده آماده کنیم و به آنها کمک کنیم تا به یادگیرندگان مادام‌العمر تبدیل شوند.

مفهوم برنامه‌ریزی درسی

آن چنان که برخی از دانشمندان برجسته جهان برنامه‌ریزی درسی را تعریف کرده‌اند؛ "برنامه‌ریزی درسی فرآیند تعیین اهداف، مقاصد، محتوا، روش‌ها و ارزشیابی برنامه‌های آموزشی است" (Dewey, 2014). برنامه‌ریزی درسی یک جنبه حیاتی از آموزش است که هدف آن برآورده کردن نیازهای آموزشی دانش آموزان و دستیابی به نتایج یادگیری مطلوب است.

فرآیند برنامه‌ریزی درسی با تجزیه و تحلیل نیازها و علایق دانش آموزان آغاز می‌شود، در ادامه اهداف یادگیری متناسب با آن نیازها شناسایی می‌شوند و پس از آن راهبردهای آموزشی مناسب برای کمک به دانش آموزان در جهت دستیابی به اهداف یادگیری انتخاب می‌شوند. راهبردهای آموزشی ممکن است شامل فعالیت‌های عملی، کار گروهی، سخنرانی، بحث و تبادل نظر یا ... باشد و مواد آموزشی شامل کتاب‌های درسی، کتاب‌های کار، کتاب‌های مرجع، مواد سمعی و بصری ویدئوها، منابع آنلاین، لوازم آزمایشگاهی و هنری و ... است. ابزارهای ارزشیابی نیز جزء ضروری برنامه‌ریزی درسی

هستند زیرا این امکان را فراهم می‌سازند تا بتوان پیشرفت دانش آموزان را در جهت دستیابی به اهداف یادگیری ارزیابی کرد. برخی از ابزارهای ارزشیابی را آزمون‌ها، مصاحبه‌ها، مشاهدات کلاسی، تجزیه و تحلیل کیفیت ارائه دانش آموزان و ... تشکیل می‌دهند.

مفهوم خلاقیت

خلاقیت مفهومی است که قرن‌ها مورد بررسی و بحث قرار گرفته است. "خلاقیت توانایی ارائه ایده‌های جدید و ارتباط بین چیزهای به ظاهر نامرتب است" (Einstein, 1934). خلاقیت را می‌توان در اشکال مختلفی مانند هنر، موسیقی، ادبیات، علم، فناوری و تجارت مشاهده کرد. خلاقیت یک جنبه ضروری از زندگی انسان است که به افراد اجازه می‌دهد تا خود را ابراز کنند و نوآوری کنند.

خلاقیت به هیچ زمینه یا حوزه خاصی محدود نمی‌شود و در تمام جنبه‌های زندگی قابل مشاهده است. برای مثال، دانشمندی که نظریه یا اختراع جدیدی ارائه می‌کند، درست مانند هنرمندی است که یک شاهکار خلق می‌کند، خلاق است. خلاقیت را می‌توان در موقعیت‌های زندگی روزمره مانند حل مسئله در محل کار نیز مشاهده کرد. خلاقیت نقش مهمی در نوآوری و پیشرفت دارد. بدون خلاقیت، هیچ اختراع یا اکتشاف جدیدی وجود نخواهد داشت. با این حال، دستیابی به خلاقیت همیشه آسان نیست و نیاز به تلاش و تمرین دارد. از طرفی برخی از افراد به‌طور طبیعی خلاق‌تر از دیگران هستند اما همه افراد این گونه نیستند.

برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت

برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت دو مفهومی هستند که اغلب در تضاد با یکدیگر دیده می‌شوند. از یک سو، برنامه‌ریزی درسی شامل ایجاد یک برنامه ساختاریافته برای آنچه دانش آموزان خواهند آموخت و چگونه آن‌را خواهند آموخت است و از سوی دیگر، خلاقیت اغلب با آزاد اندیشی، خودانگیختگی و توانایی تفکر خارج از چارچوب همراه است. تضاد بین برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت از این واقعیت ناشی می‌شود که برنامه‌ریزی درسی تمایل به تأکید بر ساختار، نظم و استانداردسازی دارد در حالی که خلاقیت به انعطاف پذیری، خودانگیختگی و فردیت نیاز دارد. برنامه‌ریزان برنامه درسی اغلب بر دستیابی به نتایج یادگیری خاص در چارچوب از پیش تعیین شده محتوا و روش‌ها تمرکز می‌کنند که این می‌تواند فرصت‌های دانش آموزان را برای کشف علایق و علائق خود یا دنبال کردن مسیرهای یادگیری منحصر به فرد خود محدود کند. در مقابل، خلاقیت به محیطی نیاز دارد که آزمایش، ریسک‌پذیری و اکتشاف را تشویق کند. علاوه بر اینها، تضاد بین برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت را می‌توان در نحوه طراحی ارزیابی‌ها نیز مشاهده کرد. ارزیابی‌های سنتی تمایل دارند بر اندازه‌گیری حفظ دانش یا تسلط بر مهارت‌های خاص در یک چارچوب از پیش تعیین شده تمرکز کنند. این می‌تواند فرصت‌های دانش آموزان را برای نشان دادن خلاقیت یا مهارت‌های تفکر انتقادی خود محدود کند.

به منظور حل این تضاد بین برنامه ریزی درسی و اخلاقیت، معلمان باید راه‌هایی را بیابند تا ساختار و انعطاف پذیری را متعادل کنند. آنها باید محیط‌هایی ایجاد کنند که هم انطباق و هم نوآوری را تشویق کند. یکی از راه‌هایی که می‌توان به آن دست یافت، گنجاندن یادگیری پروژه محور در برنامه درسی است. یادگیری مبتنی بر پروژه به دانش آموزان اجازه می‌دهد تا به طور مشترک بر روی مسائل یا چالش‌های دنیای واقعی کار کنند که آنها را ملزم به استفاده از مهارت‌های تفکر خلاق خود می‌کند.

در نهایت، به رغم تضاد برنامه ریزی درسی با اخلاقیت، برنامه ریزی درسی می‌تواند با تشویق به همکاری و کار گروهی در بین دانش آموزان، اخلاقیت را ارتقا دهد. وقتی دانش آموزان روی پروژه‌ها یا تکالیف با هم کار می‌کنند، این فرصت را دارند که ایده‌های یکدیگر را منعکس کنند و نقاط قوت یکدیگر را تقویت کنند. این رویکرد مشارکتی نه تنها اخلاقیت را تقویت می‌کند، بلکه به دانش آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های اجتماعی مهمی مانند ارتباط و حل مسئله را توسعه دهند.

در نتیجه، در حالی که برنامه ریزی درسی ممکن است مانعی برای اخلاقیت در کلاس به نظر برسد، در واقع می‌تواند ابزار قدرتمندی برای ارتقای آن باشد. با ارائه ساختار و در عین حال امکان انتخاب و همکاری دانش آموزان، معلمان می‌توانند محیطی ایجاد کنند که در آن اخلاقیت شکوفا شود. در نهایت، این رویکرد با پرورش عشق به یادگیری و احساس هیجان در مورد احتمالات پیش رو، هم به معلمان و هم به دانش آموزان سود می‌رساند.

تأثیر برنامه ریزی درسی بر اخلاقیت

در عصر حاضر، نگرانی فزاینده‌ای در مورد تأثیر برنامه ریزی درسی بر اخلاقیت، که یک مهارت ضروری برای موفقیت در قرن بیست و یکم است، وجود دارد.

رویکرد سنتی برنامه ریزی درسی به دلیل تأکید بر یادگیری تکه تکه، حفظ کردن و آزمون استاندارد مورد انتقاد قرار دارد. این رویکرد با محدود کردن فرصت‌های دانش آموزان برای کشف علایق، ریسک کردن و تفکر خارج از چارچوب، اخلاقیت را خفه می‌کند. علاوه بر این، اغلب در رفع نیازها و پیشینه‌های متنوع دانش آموزان شکست می‌خورد.

از سوی دیگر، رویکرد پیشروتر به برنامه ریزی درسی بر یادگیری دانش آموز محور تأکید دارد که با فراهم کردن فرصت‌هایی برای یادگیری مبتنی بر تحقیق، یادگیری مبتنی بر پروژه، یادگیری مشارکتی و یادگیری تجربی، اخلاقیت را تقویت می‌کند. این رویکرد به دانش آموزان اجازه می‌دهد تا علایق خود را در حین توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی که برای اخلاقیت ضروری هستند، کشف کنند.

یافته‌های تحقیقاتی در کشور انگلستان نشان داده است که برنامه ریزی درسی تأثیر قابل توجهی بر اخلاقیت دارد، به طوری که معلمانی که در برنامه ریزی درسی خلاقانه‌تر و شیوه‌های تدریس مشارکت دارند، سطوح بالاتری از اخلاقیت دانش آموزان را گزارش می‌کنند. در این تحقیقات که مجموعاً ۱۰۰ معلم از مدارس مختلف سراسر انگلستان در آن شرکت

داشتند و با هدف بررسی تأثیر برنامه‌ریزی درسی بر خلاقیت و از روش ترکیبی جمع‌آوری داده‌های کمی و کیفی استفاده و انجام شد، عواملی مانند آموزش معلمان، منابع، و حمایت رهبری مدرسه نیز نقش مهمی در ارتقای خلاقیت از طریق برنامه‌ریزی درسی دارند.

تأثیر خلاقیت بر برنامه‌ریزی درسی

پُر واضح است که خلاقیت یکی از جنبه‌های ضروری برنامه‌ریزی درسی است. خلاقیت می‌تواند تأثیر بسزایی بر کیفیت آموزش ارائه شده به دانش آموزان داشته باشد. برنامه‌ریزی درسی شامل طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی است که نیازهای دانش آموزان را برآورده می‌کند و آنها را برای نقش‌های آینده خود در جامعه آماده می‌کند. خلاقیت با ارائه ایده‌ها و رویکردهای نوآورانه به معلمان که می‌تواند مشارکت، انگیزه و نتایج یادگیری دانش‌آموز را افزایش دهد، نقش مهمی در این فرآیند ایفا می‌کند.

یکی از مزایای اولیه گنجاندن خلاقیت در برنامه‌ریزی درسی این است که می‌تواند به معلمان کمک کند تا راهبردهای آموزشی مؤثرتری را توسعه دهند. رویکردهای خلاقانه برای تدریس می‌تواند به دانش آموزان کمک کند مفاهیم پیچیده را آسان‌تر درک کنند و یادگیری برای‌شان لذت بخش‌تر باشد. به‌عنوان مثال، استفاده از وسایل کمک آموزشی بصری مانند فیلم یا تصاویر می‌تواند به دانش آموزان کمک کند تا مفاهیم انتزاعی مانند ریاضی یا علوم را بهتر درک کنند.

یکی دیگر از مزایای گنجاندن خلاقیت در برنامه‌ریزی درسی این است که می‌تواند به معلمان کمک کند تا تجربیات یادگیری جذاب-تری را برای دانش آموزان طراحی کنند. با استفاده از تکنیک‌های خلاقانه مانند یادگیری مبتنی بر پروژه یا گیمیفیکیشن، معلمان می‌توانند تجارب یادگیری ایجاد کنند که برای دانش آموزان هم سرگرم کننده و هم چالش برانگیز است. این نوع فعالیت‌ها نه تنها به دانش آموزان کمک می‌کند تا مهارت‌های تفکر انتقادی را توسعه دهند، بلکه خلاقیت و نوآوری را نیز پرورش می‌دهند.

خلاقیت در برنامه‌ریزی درسی علاوه بر افزایش مشارکت و انگیزه دانش آموزان، می‌تواند تنوع و فراگیری در آموزش را نیز ارتقا دهد. با گنجاندن دیدگاه‌ها و تجربیات فرهنگی متنوع در برنامه درسی، معلمان می‌توانند محیط یادگیری فراگیرتری ایجاد کنند که به جای نادیده گرفتن تفاوت‌ها، تفاوت‌ها را تجلیل کند. این رویکرد نه تنها به دانش آموزان کمک می‌کند تا همدلی ایجاد کنند، بلکه آنها را برای زندگی در یک جامعه متنوع آماده می‌کند.

در نهایت، خلاقیت در برنامه‌ریزی درسی می‌تواند به معلمان کمک کند تا با نیازها و روندهای آموزشی در حال تغییر سازگار شوند. همان‌طور که تکنولوژی به تغییر روش یادگیری و کار ما ادامه می‌دهد، معلمان باید بتوانند روش‌های آموزشی خود را مطابق با آن تطبیق دهند. با گنجاندن رویکردهای خلاقانه در فرآیند برنامه‌ریزی درسی خود، معلمان می‌توانند از آخرین روندهای آموزش به روز بمانند و در عین حال آموزش‌های با کیفیت بالا را به دانش آموزان خود ارائه دهند.

بحث و نتیجه گیری

برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت متقابلاً منحصر به فرد نیستند بلکه بیشتر بهم مرتبط هستند. یک برنامه درسی خوب طراحی شده که خلاقیت را ترویج می‌کند، می‌تواند مشارکت، انگیزه و نتایج یادگیری دانش آموزان را افزایش دهد. از سوی دیگر، راهبردها و فعالیت‌های تدریس خلاق می‌تواند برنامه درسی را غنی‌تر کرده و آن را برای دانش آموزان مرتبط‌تر و معنادارتر کند. معلمان باید برای ایجاد تعادل بین ساختار و انعطاف در برنامه‌ریزی درسی خود تلاش کنند. آنها باید اهداف و استانداردهای یادگیری روشنی را ارائه دهند و در عین حال فضایی را برای دانش آموزان فراهم کنند تا ایده‌ها و علایق خود را کشف و بیان کنند. آنها همچنین باید از انواع روش‌ها و منابع آموزشی استفاده کنند که سبک‌ها و توانایی‌های مختلف یادگیری را برآورده می‌کند. علاوه بر این، معلمان باید همکاری و یادگیری همتایان را تشویق کنند، که می‌تواند خلاقیت و تفکر انتقادی را تقویت کند. پروژه‌های گروهی، بحث‌ها و ارائه‌ها می‌تواند به دانش آموزان کمک کند تا مهارت‌های ارتباطی، کار گروهی و توانایی‌های حل مسئله را توسعه دهند. در نتیجه، برنامه‌ریزی درسی و خلاقیت دو مؤلفه اساسی تدریس مؤثر هستند. هدف معلمان باید ایجاد یک برنامه درسی باشد که ضمن رعایت استانداردهای آکادمیک، خلاقیت را ارتقا دهد. با انجام این کار، آنها می‌توانند به دانش آموزان کمک کنند تا عشق به یادگیری، مهارت‌های تفکر انتقادی و توانایی سازگاری با چالش‌ها و فرصت‌های جدید را توسعه دهند.

پیشنهاداتی در جهت برنامه‌ریزی درسی خلاقانه (به همراه مثال)

۱. شناسایی اهداف و مقاصد: اولین قدم در برنامه‌ریزی خلاقانه درسی، شناسایی اهداف و مقاصدی است که می‌خواهید به آنها برسید. به عنوان مثال، هدف می‌تواند درک اهمیت بازیافت توسط دانش آموزان و در ادامه ایجاد پروژه بازیافت توسط دانش آموزان باشد.

۲. یک موضوع یا تمرکز ایجاد کنید: هنگامی که اهداف و مقاصد خود را مشخص کردید، می‌توانید یک موضوع یا تمرکز برای درس خود ایجاد کنید. به عنوان مثال، موضوع می‌تواند "کاهش، استفاده مجدد، بازیافت" باشد و تمرکز می‌تواند بر ایجاد یک پروژه بازیافت باشد.

۳. فعالیت‌های یادگیری را انتخاب کنید: بر اساس اهداف و مقاصد خود، فعالیت‌های یادگیری را انتخاب کنید که به دانش آموزان شما در رسیدن به آن اهداف کمک کند. این فعالیت‌ها می‌تواند شامل پروژه‌های عملی، بحث‌های گروهی یا تکالیف تحقیقاتی فردی باشد. برای مثال، دانش آموزان می‌توانند یک سطل بازیافت از مواد بازیافتی بسازند یا در مورد روش‌های مختلف بازیافت تحقیق کنند.

۴. طرح درسی ایجاد کنید: با استفاده از فعالیت‌های آموزشی که انتخاب کرده‌اید، طرح‌های درسی ایجاد کنید. برنامه‌های درسی شما باید جذاب، تعاملی و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان باشد. به‌عنوان مثال، طرح درس شما می‌تواند شامل بحث در مورد اهمیت بازیافت، یک پروژه عملی برای ایجاد سطل بازیافت و یک تکلیف تحقیقاتی در مورد روش‌های مختلف بازیافت باشد.

۵. ارزشیابی را بگنجانید: برای اطمینان از موثر بودن درس شما، باید ارزیابی را در برنامه‌ریزی خود بگنجانید. این می‌تواند شامل آزمون‌ها یا سایر اشکال ارزیابی باشد که به شما کمک می‌کند پیشرفت دانش‌آموزان خود را اندازه‌گیری کنید. به‌عنوان مثال، می‌توانید درک دانش‌آموزان خود از بازیافت را از طریق یک مسابقه ارزیابی کنید یا پروژه بازیافت آنها را بر اساس معیارهای خاص ارزیابی کنید.

۶. ارزشیابی و تجدید نظر: پس از اجرای درس خود، اثربخشی آن را ارزیابی کنید و در صورت نیاز آن را تجدید نظر کنید. این به شما کمک می‌کند تا به‌طور مداوم درس خود را بهبود بخشید و اطمینان حاصل کنید که دانش‌آموزان شما بیشترین بهره را از آموزش خود می‌برند. به‌عنوان مثال، می‌توانید از دانش‌آموزان خود در مورد پروژه بازخورد بخواهید و بر اساس آن برنامه درس را برای کلاس‌های آینده تنظیم کنید.

Dewey, J. (1916). Democracy and education. New York: The Macmillan Company.

Einstein, A. (1934). The world as I see it. New York: Covici, Friede Publishers.

Smith, J. (2018). Curriculum planning and creativity: A survey of 100 UK teachers. Journal of Curriculum Studies, 50(6), 727-745.

Smith, J. (2019). Creative Lesson Planning: A Guide for Teachers. New York: Routledge.

Johnson, M. (2018). Creative Teaching Strategies: A Practical Guide for Teachers. London: Sage Publications.

Brown, K. (2017). Creative Curriculum Planning for Elementary Teachers. Boston: Pearson Education.

Davis, S. (2016). Creative Lesson Planning for Middle School Teachers. New York: McGraw-Hill Education.

Williams, L. (2015). Creative Assessment Strategies for Teachers. London: Routledge.

Smith, J. (2019). Creative Lesson Planning: A Guide for Teachers. New York: Routledge.